

Ìwé Dániẹ̀lì - Ọ̀gọ̀rùn-ún kan àti Ọ̀gọ̀rin nọmba

Ìpàdẹ̀ Àsọtẹ̀lẹ̀ ti Róòmù, àwọn Mákábì, àti Àwọn Àkókò Ọ̀de-Ọ̀nì: Ìwádìí kan nínú Àwọn Ìran Dániẹ̀lì

Jeff Pippenger

2024-04-10

Uriah Smith kọ pé, “Rome became connected with the people of God, the Jews, by alliance, BC 162.” Ọ̀pọ̀ jùlọ̀ àwọn ọ̀pítàn ọ̀de ọ̀nì ni wọ̀n fi ọ̀dún 161 ńsájú ibi Kristi gégé bí ojọ̀ náà, àti pé Smith fúnra rẹ̀ tọ̀ka sí ọ̀dún 161 ńsájú ibi Kristi lẹ̀mẹ̀jì nínú iwé kan náà. Ìfojúsùn mi ni pé itọ̀kasí yí sí ọ̀dún 162 ńsájú ibi Kristi jẹ̀ àṣìṣe tẹ̀wé.

“Nípa eṣẹ̀ 23 àti 24 ni a ti mú wa sọ̀ kalẹ̀ sí apà yí ti àdéhùn láàárín àwọn Júù àti àwọn ará Romu, ní ọ̀dún 161 ńsájú ibi Kristi, sí àkókò tí Romu ti gba ìṣàkóso agbáyé.” Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 273.

Eṣẹ̀ kọ̀kànlá àti kejilá ṣe àfihàn ìṣẹ̀gun àti èrè lẹ̀yìn Ogun Raphia, èyí tí ó ṣẹ̀lẹ̀ ní ọ̀dún 217 ńsájú ibi Kristi, láàárín Ìjọba Seleucid, tí Antiochus III Nlá jẹ̀ aṣájú rẹ̀, àti Ìjọba Ptolemy ti Ejibiti, tí Oba Ptolemy IV Philopator jẹ̀ aṣájú rẹ̀.

Ìjà Panium, tí ó ṣẹ̀lẹ̀ ní ọ̀dún mètàdínlógún lẹ̀yìn náà, ní ọ̀dún 200 BC, tún jẹ̀ láàárín ìjọba Seleucid àti ìjọba Ptolemaic.

Ìṣòtẹ̀ Mákábì, bèrẹ̀ ní ọ̀dún 167 S.K., ó sì jẹ̀ ìṣòtẹ̀ àwọn Júù sí àwọn ìgbiyànjú Ilẹ̀-oba Selúsídì láti pa àwọn àṣà ìjọsin àwọn Júù run, kí wọ̀n sì fi àṣà Gíríiki lélé.

Ìyàsímímọ̀ Tẹ̀npìlì Keji ní Jerusalemu, èyí tí ó jẹ̀ àmì ìṣẹ̀lẹ̀ itàn tí a ń ṣe ayeye rẹ̀ ní àkókò Hanukkah, ṣẹ̀lẹ̀ ní ọ̀dún 164 ńsájú Kristi, ọ̀dún mẹ̀ta kí “àdéhùn” ti eṣẹ̀ kẹ̀tálélógún. Ìṣẹ̀lẹ̀ yí tẹ̀ lẹ̀ ipolongo ogun tí ó ṣàṣeyọ̀rì ti àwọn Maccabees ṣe sí àwọn ọ̀mọ-ogun Ìjọba Seleucid, ní abẹ̀ ìdarí Antiochus IV Epiphanes tí ó búburú lórúkọ, ẹ̀ni tí ó ti ba Tẹ̀npìlì jẹ̀ nípa ìṣòtítọ̀ rẹ̀, tí ó sì fi ọ̀fin dẹ̀ àwọn ìṣe ẹ̀sìn àwọn Júù. Antiochus IV Epiphanes kú láipẹ̀ lẹ̀yìn ìṣẹ̀gun tí Hanukkah ń rántí, èyí sì jẹ̀ àmì ìrẹ̀lẹ̀ agbára Sírià láti igbà náà lọ̀ nínú itàn.

Ní ọ̀dún 200 S.K., (èyí tí ó tún jẹ̀ àkókò Ogun Panium), Róòmù, fún igbà àkókò, dá ara rẹ̀ sí inú itàn àsọtẹ̀lẹ̀ Dániẹ̀lì orí kọ̀kànlá. Ibẹ̀ ni àmì náà wà tí ó fi ìran náà múlẹ̀. Àkóbá-ṣìṣe rẹ̀ pẹ̀lú ète nínú itàn náà ń fi ìṣe Jẹ́síbẹ̀lì hàn, àmì ìjọ kan tí ń fa okùn láti ẹ̀yìn ìṣẹ̀lẹ̀. Jẹ́síbẹ̀lì wà ní ilẹ̀ ní Samaría nígbà tí oṣọ̀ rẹ̀ Áhábù ń wo bí Élija ṣe pa àwọn wólí rẹ̀. Hẹ̀ródíà kò sí ní ayeye ojọ̀-ibi Hẹ̀ródù, níbi tí ọ̀mọ̀bínrin rẹ̀ Sálómè ti tàn Hẹ̀ródù jẹ̀. Nínú itàn Orilẹ̀-Èdè Amẹ̀ríkà, a gbàgbé papacy, tí a sojú rẹ̀ nípasẹ̀ agbèrè Tírè, tí tí di ọ̀pin aádọ̀rin ọ̀dún àmì-ìṣàpẹ̀rẹ̀ náà. Nígbà náà ni ó bèrẹ̀ sí í kọ̀ orin ẹ̀tàn rẹ̀ sí àwọn oba ayé. Ọ̀dún 200 S.K. jẹ̀ àpẹ̀rẹ̀ igbà tí ó bèrẹ̀ sí í kọ̀ orin ní gbangba sí àwọn oba ní àwọn ojọ̀ ikẹ̀yìn, diẹ̀ ńsájú ọ̀fin Ojọ̀-Àikú tí ń bọ̀ ní kánkán, gégé bí a ti sojú rẹ̀ nínú eṣẹ̀ kẹ̀rindínlógún.

Kí “àdéhùn” àwọn Júù láti ọ̀dún 161 S.K. sí 158 S.K., àwọn Mákábì tún ya tẹ̀npìlì náà sọ̀tọ̀ fún ìyàsímímọ̀, gégé bí Hanukkah ṣe ń ṣe irántí rẹ̀ ní ọ̀dún 164 S.K. Lẹ̀yìn náà, ní ọ̀dún mẹ̀ta lẹ̀yìn èyí,

nígbà tí wọn sì wà nínú ìjà tí ó n bá a lọ pèlú àwọn ará Siria, àwọn Júù Mákábì wá iránlówó lódò Róòmù. “Àdéhùn” pèlú Róòmù tí a sì dá sílẹ̀ nígbà nàà di àdánwò àsoṭelẹ̀ fún àwọn akẹkọ̀ò àsoṭelẹ̀ Olórùn ti àwọn ojọ̀ ikeyin.

Ìtàn fi ọ̀dún 161 Ş.K. hàn gégé bí àkókò tí “àdéhùn” nàà ti seṣe, sùgbón àwọn aṣáájú-ona fi itàn nàà hàn gégé bí 158 Ş.K. Şe Miller ni ó tọ, tàbí àwọn akẹkọ̀ò itàn ọ̀de ọ̀nì ni wọn tọ? Miller fi ọ̀gòrùn-ún mífà àti m̀erindínlógòrin ọ̀dún (666) kún ọ̀dún 158 Ş.K., ó sì dé ọ̀dún 508, nígbà tí a mú “ojojúmọ̀” kúrò. Bí o tilẹ̀ lè wá a tó, yóò sòro gidigidi, bí kò tilẹ̀ se pé kò se se rárá, láti rí ẹ̀rì itàn tí yóò sètilẹ̀yìn fún 158 Ş.K. gégé bí àdéhùn láàárín àwọn Júù àti àwọn ará Róòmù.

Èse k̀erindínlógún ni ọ̀fin Ojọ̀ Àikú, sùgbón kí itàn nàà tó dé ibe, Róòmù wọ inu itàn láti fi iran nàà múlẹ̀ ní ọ̀dún 200 BC. Iṣòṭe Maccabean bere ní Modein ní 167 BC, àti nígbèyìn-gbèyìn wọn tún ya tẹ̀npilì nàà sòtò ní 164 BC. Lẹ̀yìn nàà láti 161 BC sí 158 BC, àwọn Júù wọ inu májẹmú kan pèlú agbára Róòmù. 161 BC sí 158 BC dúró fún àkókò kan tí a nilò láti fi mú “àdéhùn” nàà dúró. Imọ̀ yìí n fi “àdéhùn” nàà hàn ní ibámu pèlú ẹ̀rì àwọn akòwé-itàn, àti pèlú àte nàà pèlú, èyí tí ọ̀wọ̀ Olúwa darí tí kò sì ye kí a yí i padà.

Àwọn akòwé-itàn so fún wa pé ilàna idúnàrà àwọn májẹmú láàárín àwọn orilẹ̀-èdè igbàani bíi Júdá àti Róòmù ní ọ̀rúndún keji sáájú Sànmáni Kristi, máa n yàtò gégé bí ipò pátó, àwọn ọ̀fin ibánisòrò aṣojú orilẹ̀-èdè, àti ibásepò agbára tí ó wà nínú ọ̀ràn nàà. Ní ibámu pèlú aṣà, ilàna nàà máa n bere pèlú pé egbé kan fi ife hàn láti dá májẹmú tàbí aṣòsepò sílẹ̀ pèlú egbé keji. Nínú ọ̀ràn Júdá àti Róòmù, Júdá ni ó bere ibásòrò pèlú Róòmù láti dabaa aṣòsepò àdéhùn kan tí ó jẹ ọ̀fin.

A ó ti jẹ pé a lo àwọn ọ̀nà ibánisòrò idíplómátíkì láti fi gbé àbá nàà kalẹ̀ kí a sì bere ifòròwé. Èyí gbòdò ti ní í se pèlú fifi àwọn aṣojú-ọ̀ba tàbí àwọn aṣojú rànṣe sí Róòmù láti padé àwọn aṣáájú rẹ̀ tàbí àwọn aṣojú rẹ̀. Nígbà tí ifòròwé bá ti bere, egbé méjèèjì yóò jíròrò lóri àwọn ipèsè májẹmú tí a dabaa. Èyí lè ní í se pèlú ọ̀pòlọ̀pò ipadé, ipàṣipàarò àwọn iranṣe idíplómátíkì, àti bóyá pèlú ikópa àwọn alárinà tàbí àwọn olùṣàlááfíà láti mú kí ijíròrò rorùn. Ní àsikò ifòròwé, egbé kòkòkan yóò ṣàyèwò àwọn ipèsè tí egbé keji dabaa, ó sì lè gbé àwọn àbá idáhùn miiran kalẹ̀ tàbí béèrè átúnṣe sí àwọn ipèsè kan. Ilana yìí lè ní í se pèlú irònú pekipeki, igbimò pèlú àwọn agbani-nímòràn, àti àyèwò àwọn ànfààní àti àwọn àìlera tí ó se se kí májẹmú tí a dabaa nàà ní.

Bí egbé méjèèjì bá dé sí àdéhùn lóri àwọn ipenija májẹmú nàà, a ó pèsè iwé aṣe ilàna ní ọ̀nà iselú tó bófin mu, tí yóò ṣàlàyé àwọn ọ̀rò àti àwọn ipò tí egbé méjèèjì ti fara mó. Lẹ̀yìn nàà, ó ní láti jẹ ifowosí nípasẹ̀ àwọn aláṣe tó ye ti orilẹ̀-èdè kòkòkan. Ní ti Róòmù, èyí lè ní í se pèlú itewogbà láti ọ̀dò Ilẹ̀ Igbimò Alàgbà tàbí àwọn eka isakoso miiran. B́akan nàà, ní Júdá, ó se se kí májẹmú nàà nilò ifowosí láti ọ̀dò àwọn olóri rẹ̀ tàbí igbimò isakoso rẹ̀. Nígbà tí a bá ti fowó sí í ní ọ̀nà tó bófin mu, a ó mú májẹmú nàà ṣiṣe, a sì máa retí pé egbé méjèèjì yóò faramó àwọn ipenija rẹ̀. Èyí lè ní í se pèlú onírúurú ifowosowopò, àwọn adéhùn ààbò àpapò, aṣòse oja, tàbí àwọn ọ̀nà miiran ti ibásepò iselú láàárín orilẹ̀-èdè gégé bí a ti ṣàlàyé wọn nínú májẹmú nàà.

Ní ọ̀rúndún keji sáájú Kristi, irinajo láti Judea (tí ó wà ní agbègbè Iwọ̀ Oòrùn M̀editarénia ilà-oòrùn) sí Romu (tí ó wà ní àárín gbungbun Itáli) yóò ti jẹ isẹ̀ tí ó le tí ó sì gba àkókò púpò, paápàà nígbà tí a bá ronú nípa àipé àwọn ọ̀nà irinajo atijó. Ijinnà láàárín Judea àti Romu jẹ ní iwọn àfojúsùn bíi kilomita 1,500 sí 2,000 (máìlì 930 sí 1,240), gégé bí ipa ọ̀nà pátó tí a gbà. Ní ayé atijó,

ìrìnàjò nípasẹ̀ òkun sáà maa n yára sí i, ó sì munadoko ju ìrìnàjò lóri ilẹ̀ lọ, sùgbón ìrìnàjò òkun wà lábẹ̀ àkóso àwọn ẹ̀fúùfú tí n fẹ̀ ní agbègbè náà. Ìrìnàjò nípasẹ̀ ọkọ̀ ojú omi láti ibùdó kan ní Judea sí ibùdó kan ní Ítáì (gégé bí Ostia, ibùdó Romu) lẹ̀ gba ọ̀sẹ̀ mélòò kan, gégé bí àwọn nńkan bí ipò ẹ̀fúùfú, isàn omi òkun, àti irú ọkọ̀ ojú omi tí a ló.

Ìrìn àjò nípa ilẹ̀ láti Judea sí Romu ì bá lọ díẹ̀díẹ̀ síí, ó sì maa nira jù bẹ̀ lọ. Àwọn arinrin-àjò yóò ní láti gba oríṣííríṣí ilẹ̀ kojá, títi kan àwọn òkè, àfonífojì, àti àwọn odò, wọn yóò sì tún ní láti kojú àwọn idèná bíi àwọn adigunjalẹ̀ àti àwọn agbègbè ọ̀tá. A ti fojú díwọn rẹ̀ pé ìrìn àjò ní ẹ̀sẹ̀ tàbí nípasẹ̀ kẹ̀kẹ̀ ẹ̀ṣin lẹ̀ gba ọ̀pọ̀ oṣù. Àkókò ìrìn àjò náà yóò tún jẹ̀ ẹ̀ni tí àwọn nńkan bí ipò àwọn ojú ọ̀nà, wíwà ibi itura àti ibi isinmi, pẹ̀lú àìní láti sinmi kí a sì tún pèsè ohun èlò ìrìn àjò ní ọ̀nà, yóò nípa lóri.

Nígbà tí àwọn Júù Mákábì wá májẹ̀mú pẹ̀lú Róòmù, ó ẹ̀e ẹ̀e kí wọn ní láti rán àwọn aṣojú lọ sí Róòmù. Nígbà tí àwọn aláṣẹ̀ Róòmù bá ti gba àwọn aṣojú wọ̀nyí, àkókò ijiròrò kan yóò tẹ̀ lé e. Nípa ẹ̀kọ̀-itàn, nítorí pé kò sí àkòsilẹ̀ pípéye kankan tí ó wà, nígbà tí a bá ti fi májẹ̀mú náà lélé ní òfin, a ní láti gbé e padà lọ sí Jùdià fún ifowọ̀sí, léyìn náà sì, ó ẹ̀e ẹ̀e kí a tún ní láti mú un padà sí Róòmù láti jẹ̀rì itẹ̀wọ̀gbà àwọn Júù. Ó fẹ̀rẹ̀ ẹ̀e ẹ̀e láti gbà pé ilàna fifi ibáṣepọ̀ àjọṣe lélé ní àkókò yẹ̀n lẹ̀ ti parí láàárín ọ̀dún kan soṣo; nítorí náà, imọ̀ pé “májẹ̀mú” náà dúró fún ilàna kan láti ọ̀dún 161 BC títi dé 158 BC bá àwọn ilà mírán ti àṣọ̀tẹ̀lẹ̀ mu, àwọn tí n dá itàn tí ó yorí sí òfin ojọ̀ Àìkú ti ẹ̀sẹ̀ kẹ̀rindínlógún mọ̀.

“Àdéhùn àjọṣepọ̀” kan tí gbogbo àwọn akòwé-itàn fara mọ̀ pé àwọn Júù ti Mákábì ni wọn dá sílẹ̀, bèrẹ̀ ní Jùdià ní ọ̀dún 161 Sàájú Kristi. Ète rẹ̀ ni pé àwọn Júù fẹ̀ ìrànlọ̀wọ̀ lòdì sí àwọn ará Sírià, àwọn tí wọn ti n bá jà láti igbà tí iṣòtẹ̀ wọn ti bèrẹ̀ ní ọ̀dún 167 Sàájú Kristi. Iṣòtẹ̀ náà bèrẹ̀ nípasẹ̀ isapá Mattathias, àlùfáà Júù kan, àti àwọn ọ̀mọ̀kúnrin rẹ̀ márùn-ún, ní pàtàkì Judas Maccabee, láti tako àwọn ilàna Hellenization tí Antiochus IV Epiphanes, alákosò Seleucid, fi lé wọn lóri. Àwọn ilàna wọ̀nyí ní igbiyànjú láti dínkù tàbí pa àwọn àṣà isin Júù rẹ̀, kí wọn sì fi ipá mú kí wọn gba àwọn àṣà àti igbàgbọ̀ Gíríkì.

Ohun tí ó dá iṣòtẹ̀ náà sílẹ̀ ni iṣẹ̀lẹ̀ kan ní abúlẹ̀ Módeín, níbi tí Mattathias ti kọ̀ láti fara mọ̀ àṣẹ̀ kan láti rú ẹ̀bọ̀ sí ọ̀lọ̀run Gíríkì kan. “Módeín” ni a mú jáde láti inú ọ̀rọ̀ Héberù “modi”a,” tí ó tùmọ̀ sí “láti kẹ̀de” tàbí “láti ṣàtakò.” Nínú iṣàtakò rẹ̀, Mattathias pa Júù apẹ̀yìndà kan tí ó fẹ̀ ẹ̀e ẹ̀bọ̀ náà, ọ̀nà àti àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀ sì sá lọ sí àwọn òkè, wọn sì bèrẹ̀ ipolongo ogun àdálù sí àwọn ọ̀mọ̀-ogun Seleucid. Iṣòtẹ̀ Maccabean náà pé fún ọ̀pọ̀ ọ̀dún, ní àkókò èyí tí àwọn Maccabee jagun nínú ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ogun sí àwọn Seleucid àti àwọn alájọṣepọ̀ wọn. Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé wọn kéré gan-an ní iye, tí wọn kò sì ní ohun èlò ogun tó bá ti ọ̀tá wọn dọ̀gba, àwọn Maccabee ṣàṣeyọ̀rì nínú ọ̀pọ̀ iṣẹ̀gun pàtàkì.

Ìjọba Seleucid n wá ọ̀nà láti fi ẹ̀sin Gíríkì lé àwọn Júù lórùn, àti pé àwọn ará Gíríkì dúró gégé bí àwòrán àwọn onifẹ̀ẹ̀ agbáyé-ṣoṣo ti àwọn ojọ̀ ikeyin. Ẹ̀sin wọn ni a fi hàn nínú woke-ism tí a n fi agbára mú lóri Orilẹ̀-Èdè Amẹ̀ríkà àti ayé, láti ọ̀wọ̀ àwọn agbára agbáyé-ṣoṣo ti ètò ifowọ̀pamọ̀, àwọn ilẹ̀-iṣẹ̀ iròyìn àkànlò, àwọn àárín ẹ̀kọ̀, àti nípasẹ̀ iparun àwọn iyatò orilẹ̀-èdè nípasẹ̀ ikó àwọn àjẹ̀jì aláilòfin wólé nípa ifipá mú. Nígbà tí Antiochus Epiphanes n fi ẹ̀sin Gíríkì lé àwọn Júù lórùn, àwọn Júù kan wà tí wọn n fowọ̀ sowọ̀pọ̀ pẹ̀lú isapá rẹ̀. Àwọn Maccabees dúró gégé bí aṣojú irú kan

nínú àwọn Júú apẹ̀yìndà, tí wọn n tako ẹ̀sìn Giriki, sùgbón irú mìíràn tún wà nínú àwọn Júú apẹ̀yìndà tí wọn n ẹ̀tílẹ̀yìn fún iṣẹ́ fífi ẹ̀sìn Giriki múlẹ́.

Èsẹ̀ kẹ̀rindínlógún ni òfin Ojọ̀ Àìkú tí n bọ̀ láipẹ̀, àti iṣòkan mẹ̀ta ti dragoni, ẹ̀ranko náà, àti wòlìfì èké. Itàn náà jẹ́ ti àwọn ẹ̀sẹ̀ kẹ̀tálá tífí dé kẹ̀ẹ̀dógún sáájú, níbi tí àwọn ogun mẹ̀ta ti ẹ̀sẹ̀ ogójì ti sele láti inú ẹ̀sẹ̀ mẹ̀wáá (1989), ẹ̀sẹ̀ kọ̀kànlá àti kejílá (ogun Ukraine), àti Ogun Panium. Ogun Panium dúró fún ogun kan nínú èyí tí ẹ̀ranko ilẹ̀ aláwo méjì sẹ̀gun lórí àwọn ogbón ẹ̀sìn àti iṣẹ̀lú ti àwọn onígblárugẹ̀-ayé.

Nínú ogun yẹn, ààrẹ̀ ikẹ̀yìn ti Orílẹ̀-Èdè Amẹ̀ríkà gbòdò kojú ipèyà tí ó tẹ̀ lé iṣẹ̀gun Putin àti iṣubú tí ó wá lẹ̀yìn rẹ̀, gégẹ́ bí a ti sàpẹ̀rẹ̀ rẹ̀ nínú ẹ̀sẹ̀ kọ̀kànlá àti kejílá. Yóò dá àjọṣe pọ̀ mọ̀ NATO, tàbí Àjọ̀ Iṣòkan Àgbáyé, kí ó lè yanjú àbájáde tí iṣubú Rọ̀ṣià yóò fà, àti nínú itàn àjọṣe yẹn ni yóò ti fi Àjọ̀ Iṣòkan Àgbáyé sí ogun ní Ogun Panium. Ogun kẹ̀ta ti ẹ̀sẹ̀ ogójì yóò dàbí ogun àkókó ti ẹ̀sẹ̀ ogójì. Gégẹ́ bí Soviet Union se sùbú lábẹ̀ agbára ọ̀rọ̀-ajé àti agbára ológún ti Orílẹ̀-Èdè Amẹ̀ríkà, beẹ̀ ni a ó fi ipa mú àwọn olùgbéga ètò àgbáyé ti Àjọ̀ Iṣòkan Àgbáyé tún “perestroika” se, èyí tí ó jẹ́ apá pàtàkì jùlọ̀ nínú isapá Gorbachev láti tún Soviet Union se, bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé ní iparí, wọn kópa nínú itúpalẹ̀ ètò Soviet àti itúkà Soviet Union nígbèyìn.

Ijà kẹ̀ta ni a sàpẹ̀rẹ̀ rẹ̀ nípasẹ̀ ijà àkókó, àti nípasẹ̀ ọ̀rọ̀-ajé àti ifipá agbára ológún, Trump, gégẹ́ bí a ti sàpẹ̀rẹ̀ rẹ̀ nípasẹ̀ Reagan, yóò fi ipa mú Àjọ̀ Àwọn Orílẹ̀-Èdè sí “perestroika,” èyí tí ó tùmọ̀ sí àtúnse iṣètò tàbí imúlòótún. Àtúnse iṣètò náà yóò gbé Orílẹ̀-Èdè Amẹ̀ríkà lé orí ètò àwọn ọ̀ba mẹ̀wáá tí í se Àjọ̀ Àwọn Orílẹ̀-Èdè. Ní inú ijà náà, ipò pòopù yóò sì tún fi ara rẹ̀ hàn nínú itàn, ní fífi ètò kan ara rẹ̀ pé òun ni olùdààbò bo ètò náà tí Trump n sẹ̀gun nígbà náà.

Nínú itàn kan náà, Trump yóò dojú kọ̀ Ogun Abẹ̀lé inú ilú kan tí a ó fi ipa mú un láti koju, gégẹ́ bí a ti fi ipa mú Abraham Lincoln láti koju. Ogun Abẹ̀lé náà yóò wà láàárín ẹ̀gbẹ̀ méjì tí n tako ara wọn, tí wọn ti sẹ̀yìn nínú igbàgbọ̀, ní inú Orílẹ̀-Èdè Amẹ̀ríkà. Ẹ̀gbẹ̀ kan ni àwọn tí wọn ti gba ẹ̀sìn àti ogbón-ìmòye woke-ism, àwọn tí wọn jẹ́ àwọn globalist onítèsíwájú nínú ẹ̀gbẹ̀ ọ̀sẹ̀lú méjèjì. Ẹ̀gbẹ̀ kejì (MAGA-ism) n jẹ́wọ̀ pé àwọn jẹ́ Pùròtèsítànti tòótó, bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé wọn pàdánù ipò-ògo náà ní 1844.

Ẹ̀gbẹ̀ ti Ààrẹ̀ jẹ́ aṣojú nípasẹ̀ MAGA-ism, ó sì dá lórí idije tí ó sìnà pé wọn n gbéga fún Pùròtèsítànti tòótó àti Òfin Orílẹ̀-èdè. Idije Woke-ism jẹ́ ẹ̀sìn ti Ìyá Ayé, New Age, àti igbàgbọ̀ pé a n lo Òfin Orílẹ̀-èdè gégẹ́ bí ipò tí ó wà ní àwùjọ̀ àti ilànà rẹ̀ se wà, kí í se gégẹ́ bí àwọn èrò igbàani ti àwọn baba olùdásílẹ̀.

Mattathiasi (Trump) yóò parí àwọn igbimò àwọn Démókíràti onítèsíwájú àgbáyé láàárín United States, gégẹ́ bí a ti sàpẹ̀rẹ̀ rẹ̀ nínú iṣòtẹ̀ tí ó bèrẹ̀ ní Modein ní ọ̀dún 167 BC. Nígbà náà ni Trump yóò tún itàn ọ̀dún 164 BC se, nígbà tí àwọn Maccabees tún ya tẹ̀npìlì náà sí míímọ̀, gégẹ́ bí a se n se irántí rẹ̀ nínú àkíyèsí Hanukkah. Lẹ̀yìn náà, ní àkókò tí a sàpẹ̀rẹ̀ láti ọ̀dún 161 BC sí 158 BC, Trump yóò bèrẹ̀ itèsí ikẹhin fún didásílẹ̀ àwòrán ipò pòopù, èyí tí í se àwòrán kan tí ó n fi àjọṣe àilódodo hàn láàárín agbára ẹ̀sìn àti agbára ọ̀sẹ̀lú. Ní ọ̀dún 158 BC ni a ó mú àdéhùn náà se, bí òfin Sunday tí yóò tètè dé ti ẹ̀sẹ̀ kẹ̀rindínlógún se n jẹ́ míímú ló.

Dáníẹ̀lì mọ̀kànlá kọ̀kọ̀ ẹ̀sẹ̀hàn bí Róòmù ẹ̀ gba àkóso ní ọ̀nà ẹ̀sẹ̀lù, lẹ̀yìn nàà Dáníẹ̀lì tún ẹ̀ àtúnso, ó sì túbọ̀ gbòòrò sí i lórí itàn kan nàà pẹ̀lú ilà kan tí ń ẹ̀sẹ̀hàn bí Róòmù ẹ̀ ń bá àwọn ènìyàn Ọ̀lọ̀run lò nínú itàn kan nàà gan-an. Láti ẹ̀sẹ̀ kẹ̀rindínlógún títí dé ẹ̀sẹ̀ kẹ̀tádínlógún, àwọn idènà mẹ̀ta sí gbígba àkóso ayé ní ọ̀wọ̀ Róòmù keferi ni a ẹ̀sẹ̀hàn. Nínú ẹ̀sẹ̀ kẹ̀rindínlógún, Róòmù keferi ẹ̀sgun Sírià ní ọ̀dún 65 BC, lẹ̀yìn nàà Pónpẹ̀i ẹ̀sgun Jùdià ní ọ̀dún 63 BC. Ẹ̀sẹ̀ kẹ̀rindínlógún ẹ̀sẹ̀hàn àkókò tí Róòmù yóò dúró nínú ilẹ̀ ọ̀go, àti pé nípa ẹ̀sẹ̀ bẹ̀, ó ń fi ọ̀fin Ọ̀jọ̀ Àìkú ti ẹ̀sẹ̀ kọ̀kànlẹ̀lógójì nínú orí kan nàà ẹ̀ àpẹ̀rẹ̀.

Ó ẹ̀ pàtàkì láti ẹ̀ àkíyèsì pé itàn ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sgun nàà ẹ̀sẹ̀ ní ọ̀dún 63 BC [tí ó bá 1863 mu ní àfiwé], ní àárín Ogun Abẹ̀lé kan tí ń ẹ̀sẹ̀ nínú Jẹ̀rúsálẹ̀mù. Uriah Smith so pé, “Nígba ìpadà Pompey láti inú ìrìnàjò ogun rẹ̀ sí Mithridates, ọ̀ba Pontus, àwọn olùdíje méjì, Hyrcanus àti Aristobulus, ń ja fún adé Judea.”

Àwọn orúkọ “Hyrcanus” àti “Aristobulus” jẹ̀ ti ipilẹ̀sẹ̀ Gíríikì méjèjì, wọn sì ní itumọ̀ pàtàkì ní ti itàn, pàápáá jù lọ nínú àyíká itàn àwọn Júù ní àkókò Hellenistic àti ijọba idílẹ̀ Hasmonean. “Hyrcanus” jẹ̀ ọ̀rọ̀ tí a ti mú jáde láti inú ọ̀rọ̀ Gíríikì “Hurkanos,” èyí tí ó ẹ̀sẹ̀ ẹ̀ kí ó ti wá láti inú ọ̀rọ̀ “hurkan,” tó tùmọ̀ sí “ikookò” nínú èdè Pérsià. Hyrcanus jẹ̀ orúkọ tí ọ̀pọ̀ àwọn aláakóso Hasmonean gbé. “Aristobulus” tùmọ̀ sí “olùgbimọ̀ tí ó dára jùlọ̀” tabí “olùnímọ̀ràn tí ó dára jùlọ̀.” Aristobulus nàà jẹ̀ orúkọ tí ọ̀pọ̀ àwọn aláakóso Hasmonean gbé. Gbogbo “Hyrcanus” àti “Aristobulus” jẹ̀ àwọn orúkọ tí a so mó àwọn ènìyàn pàtàkì nínú itàn àwọn Júù ní àkókò Hasmonean. Wọn jẹ̀ àwọn aláakóso tí wọn kó ipa pàtàkì nínú ẹ̀sẹ̀hàn àti imúgbòòrò Ijọba Hasmonean ní Judea. Àwọn ọ̀mọ-ọ̀nà àsọtẹ̀lẹ̀ àti asojú ijọba Hasmonean ní àkókò Kristi ni àwọn Farisi.

Nígba tí Pompey ẹ̀sgun Jerúsálemu, egbé ọ̀sẹ̀lù méjì nàà jọ topasẹ̀ ipilẹ̀sẹ̀ wọn padà sí àkókò ẹ̀sẹ̀tẹ̀ tí Modein ẹ̀pẹ̀rẹ̀ rẹ̀ ní ọ̀dún 167 ẹ̀sẹ̀jù ibi Kristi. Nígba tí a fa Pompey sínú ẹ̀sẹ̀tẹ̀ nàà, ó pinnu láti gba Jerúsálemu; egbé ọ̀sẹ̀lù Aristobulus sì pinnu láti dojú kọ̀ ọ̀, ẹ̀sẹ̀bọ̀n egbé Hyrcanus pinnu láti sí àwọn ẹ̀nubodè sílẹ̀ fún Pompey. Nígba nàà ni Pompey gbé ikọ̀lù rẹ̀ kalẹ̀ sí Jerúsálemu, àti lẹ̀yìn ọ̀sẹ̀ mẹ̀ta, Jerúsálemu wá wà lábẹ̀ ẹ̀sẹ̀ ẹ̀sẹ̀hàn Romu títí láé.

Ní ẹ̀sẹ̀ kẹ̀rindínlógún, Ejibiti, idènà kẹ̀ta àti ikeyin, ni Róòmù gbà. Nígba nàà, ní ẹ̀sẹ̀ ogún, a fi ibi Kristi hàn bí Dáníẹ̀lì ẹ̀ bẹ̀rẹ̀ sí i ẹ̀sẹ̀hàn bí Róòmù yóò ẹ̀ bá àwọn ènìyàn Ọ̀lọ̀run lò nínú itàn nàà. Ní ẹ̀sẹ̀ kọ̀kànlẹ̀lógún àti kejílẹ̀lógún, a kàn Kristi mó àgbélẹ̀bùú. Ní ẹ̀sẹ̀ kẹ̀tálẹ̀lógún, májẹ̀mú tí ó bẹ̀rẹ̀ láti ọ̀dún 161 Ẹ̀. K. sí 158 Ẹ̀. K. ni a tọ̀ka sí lẹ̀sẹ̀kẹ̀sẹ̀ lẹ̀yìn àwọn ẹ̀sẹ̀ tí ó ẹ̀sẹ̀jùwe àgbélẹ̀bùú, níbi tí àwọn Júù apẹ̀yindà ti kẹ̀de pé wọn “kò ní ọ̀ba kan, bí kò ẹ̀ Késàri.” Ilà àwọn Júù apẹ̀yindà nàà, tí àwọn Mákábì dúró fún, àwọn tí wọn ti tako iwólẹ̀ ẹ̀kọ̀ ọ̀gbọ̀n ẹ̀sìn ti Gíríikì, tí wọn sì nípa ẹ̀sẹ̀ bẹ̀ dá ibásepo aláimọ̀ sílẹ̀ pẹ̀lú Róòmù, tẹ̀lẹ̀ ẹ̀sẹ̀ tí ń tọ̀ka sí itàn àgbélẹ̀bùú, níbi tí ẹ̀so ibásepo aláimọ̀ wọn ti farahàn ní kíkún.

Ẹ̀sẹ̀kínà kò padà sí tẹ̀npìlì tí a kọ̀ lẹ̀yìn ọ̀dún àinídẹ̀dẹ̀dógójì igbẹ̀kùn nàà. Ẹ̀rì ẹ̀sẹ̀tẹ̀lẹ̀ ikeyin, tí Málákì kẹ̀de, ni a fi hàn ní àárín ọ̀rúndún karùn-ún ẹ̀sẹ̀jù ibi Kristi. Kò sí ifarahàn Ọ̀lọ̀run tí a lè fọ̀jú rí, bẹ̀cè ni kò sí ẹ̀rì ẹ̀sẹ̀tẹ̀lẹ̀ kankan, fún ogóroorún ọ̀dún ẹ̀sẹ̀jù kí àwọn Mákábì dide sí agbára ifowọ̀kàn-ayé ti Gíríikì. Ní ibẹ̀rẹ̀ ẹ̀sẹ̀tẹ̀ wọn, wọn ẹ̀ gan-an ni ẹ̀sẹ̀tẹ̀ tí Ptolémi àti Ọ̀ba Úsià ti gbiyànjú láti ẹ̀, nígbà tí àwọn ọ̀ba méjèjì wá láti mú ipò àlùfáà ẹ̀, kí wọn sì rú ẹ̀bọ̀ nínú tẹ̀npìlì.

Jonatani Apfusi (tí a tún mò sí Jonatani Makkabiusi), jẹ ọkan nínú àwọn ọmọ Mattatiasi, ẹni tí ó bèrè Ìṣòtẹ̀ Makkabi, ó sì kó ipa pàtàkì nínú ìdarí ìṣòtẹ̀ àwọn Júù sí Ilẹ̀ Ọba Seleukidi. Lẹ́yìn ikú arákùnrin rẹ̀, Judas Makkabi, nínú ogun, Jonatani gba ipò ìṣáájú àwọn ọmọ-ogun Makkabi. Yàtò sí ìdarí rẹ̀ nípa ogun àti ọ̀ṣẹ̀lú, Jonatani tún gba ipa àlùfáà àgbà, ó sì ṣìṣẹ̀ gégé bí aṣáájú ẹ̀mí àwọn ẹ̀niyàn Júù. Ipò méjì tí Jonatani di mú gégé bí aṣáájú àti àlùfáà àgbà jẹ̀ idàgbàsókè pàtàkì nínú itàn àwọn Júù, nítorí pé ó so àṣẹ̀ ọ̀ṣẹ̀lú àti àṣẹ̀ ẹ̀sìn pọ̀ sínú ìdílẹ̀ ọba Hasmonia. Ìdarí rẹ̀ ràn án lówó láti fi agbára mú òmìnira ara àwọn Júù lágbara, àti láti fi ìṣàkóso Hasmonia múlẹ̀ ní Judea.

Èṣẹ̀ gan-an náà tí Ptolemy gbhìyànjú láti ṣe lẹ́yìn ìṣẹgun Raphia ni a ṣe ní ibèrè pátápátá ìṣòtẹ̀ àwọn Maccabees. Èṣẹ̀ kan náà ni àwọn àlùfáà kò láti jẹ́ kí ó ṣeṣe ní àkókò ọba Uzziah, sùgbón idabobo tí àwọn Maccabees jẹwọ̀ fún iṣẹ̀ ijọ̀sìn inú tẹ̀npilì Ọlórùn jẹ́ ifihàn tí ó ṣìnà, tí ó sì jẹ́ ti ìṣòtẹ̀, ti àkópò ijọ̀ àti ijọba; bèè ni, ó dúró gégé bí àpẹ̀rẹ̀ ìṣòtẹ̀ ti Púrótésítàntì tí ó ti ṣubú kúrò nínú òtító, èyí tí ó n kó ara rẹ̀ jọ̀ nísinsin yíi láti fi èyìn ti Trump lòdì sí ifarahàn síwájú ti woke-ism àgbáyé ti Biden.

Bíbẹ̀lì kọ̀ wa pé èyìn yòò mò wọn nípa àwọn ẹ̀so wọn, àwọn Farisí sì ní àkókò Kristi jẹ́ àwọn iyókù ikeyin ti ìdílẹ̀ ọba Hasmonian tí ó bèrè pẹ̀lú Mattathias. Mattathias, àti ìṣòtẹ̀ tí ó bèrè, mú àwọn ẹ̀so Farisí-ìsìn jáde, gégé bí àwọn Pírótésítàntì apẹ̀yìndà tí n ṣe àtilẹ́yìn fún èrò “Make America Great Again” náà ṣe n ṣe. Amẹ̀ríkà jẹ́ nílá nígbà tí a lóye Ọ̀fin Orílẹ̀-èdè gégé bí ohun tí n pa ijọ̀ àti ipínlẹ̀ yà kúrò lódò ara wọn, sùgbón ní àgbàyanu èké tí a ṣàfihàn nípasẹ̀ ìṣẹgun tí a n ṣe irántí rẹ̀ nínú àjọyọ̀ Hanukkah, igbésẹ̀ fún ọ̀fin Ojọ̀ Àikú yòò jáde síta ní gbangba.

A ó bá ikẹkọ̀ yíi lọ̀ síwájú nínú àpílẹ̀kọ̀ tó kàn.

“Títí di ìsinsinyí àwọn tí n gbé àwọn òtító iránṣẹ̀ àngẹ̀lì kẹ̀ta kalẹ̀ ni a ti sábaa ka sí aláriyànjìyàn asán lásán. Àwọn àṣòtẹ̀lẹ̀ wọn pé àìfaradà ẹ̀sìn yòò gba àkóso ní Orílẹ̀-èdè Amẹ̀ríkà, pé ijọ̀ àti ipínlẹ̀ yòò darapọ̀ láti ṣe inúnibini sí àwọn tí n pa àwọn ọ̀fin Ọlórùn mò, ni a ti so pé wọn kò ní ipilẹ̀ kankan, wọn sì jẹ́ aláimòye. A ti fi idánilójú kẹde pé ilẹ̀ yíi kò lè di ohun miiran ju bí ó ti rí tẹ̀lẹ̀ lọ̀—olùdáabò bo òmìnira ẹ̀sìn. Sùgbón bí ọ̀ràn fífi imúṣẹ̀ itójú ojọ̀ Àikú kalẹ̀ ṣe n di ohun tí a n jíròrò káakiri, a rí i pé ìṣẹ̀lẹ̀ tí a ti n ṣiyéméjì sí, tí a kò sì gbàgbọ̀ fún ọ̀pọ̀ ọ̀dún, n súnmolé, àti pé iránṣẹ̀ kẹ̀ta yòò mú ipa kan jáde tí kò lè ti ní rí tẹ̀lẹ̀.”

“Nínú gbogbo iran, Ọlórùn ti ràn àwọn iránṣẹ̀ Rẹ̀ láti bá èṣẹ̀ wí, nínú ayé àti nínú ijọ̀ pẹ̀lú. Sùgbón àwọn ẹ̀niyàn n fẹ́ kí a máa so ohun didán sí wọn, òtító mí mó tí a kò fi ọ̀ṣọ̀ bo sì kò ṣe itẹ̀wọ̀gbà. Ọ̀pọ̀ àwọn olùtúnṣe, nígbà tí wọn bèrè iṣẹ̀ wọn, pinnu láti lo ogbón púpọ̀ nínú bí wọn ṣe máa kọ̀lu èṣẹ̀ ijọ̀ àti ti orílẹ̀-èdè. Wọn ní irẹ̀tí pé, nípasẹ̀ àpẹ̀rẹ̀ igbésí ayé Kristianu mí mó, àwọn yòò mú àwọn ẹ̀niyàn padà sí àwọn ẹ̀kọ̀ Bíbẹ̀lì. Sùgbón Ẹ̀mí Ọlórùn bà lé wọn gégé bí Ó ti bà lé Èlìjà, tí Ó sì ru ú sókè láti bá èṣẹ̀ ọba búburú kan àti àwọn ẹ̀niyàn apẹ̀yìndà wí; wọn kò lè dá ara wọn dúró kúrò nínú wíwáasù àwọn ikẹde tààrà Bíbẹ̀lì—àwọn ẹ̀kọ̀ tí wọn ti lọ̀ tìkára wọn ṣiyéméjì láti gbé kalẹ̀. A fi agbára mú wọn láti fi itara kẹde òtító àti ewu tí ó n halẹ̀ mó àwọn ọkàn. Ọ̀rọ̀ tí Olúwa fi fún wọn ni wọn so, láì bèrù àbájáde, a sì fi ipa mú àwọn ẹ̀niyàn láti gbọ̀ ikilọ̀ náà.”

“Nítorí náà ni a ó kẹde irántí àngẹ̀lì kẹ̀ta náà. Bí àkókò bá sì ṣe dé tí a ó fi fi í hàn pẹ̀lú agbára tí ó pọ̀ jù lọ̀, Olúwa yòò ṣìṣẹ̀ nípasẹ̀ àwọn irinṣẹ̀ onírẹ̀lẹ̀, yòò sì máa darí ọkàn àwọn tí wọn yà ara wọn sí mí mó fún iṣẹ̀ isìn Rẹ̀. Kì í ṣe nípa ẹ̀kọ̀ láti ilẹ̀-ẹ̀kọ̀ iwé ni a ó fi mú àwọn ọ̀ṣìṣẹ̀ náà yẹ̀ fún iṣẹ̀ náà, bí kò ṣe nípa àmì iyanjẹ̀ Ẹ̀mí Rẹ̀. Àwọn ẹ̀niyàn igbàgbọ̀ àti àdúrà ni a ó fi ipa mí mó ràn

jáde, pèlú ìtara mímọ, láti kéde ọ̀rọ̀ tí Ọ̀lọ̀run fi fún wọn. A ó tú àwọn èşẹ̀ Bábílónì síta ní gbangba. Àwọn èso ẹ̀rù tí ó n bẹ̀ nínú fifi agbára ijọ́ mú kí a pa àşà ijọ́ mọ́ nípasẹ̀ àşẹ̀ ijọ́ba, ìbọ̀wọ̀lé ẹ̀mí àjẹ́jì, ilọ̀síwájú agbára pòòpù ní ìkòkò sùgbọ̀n ní kánkán—gbogbo wọn ni a ó sí payá. Nípa àwọn ìkilọ̀ àlààyè wọ̀nyí ni a ó fi jí àwọn èniyàn níyì. Egbẹ̀egbẹ̀rún lóri egbẹ̀egbẹ̀rún yóò fetí sílẹ̀, àwọn tí wọn kò tii gbọ́ irú ọ̀rọ̀ bẹ̀ẹ̀ rí. Ní iyálẹ̀nu ni wọn yóò gbọ́ ẹ̀rí nàà pé Bábílónì ni ijọ́ nàà, pé ó ti şubú nítorí àşìşẹ̀ àti èşẹ̀ rẹ̀, nítorí pé ó kọ̀ ọ̀títọ́ tí a rán sí i láti ọ̀run. Bí àwọn èniyàn nàà şe n lẹ̀ sọ̀dọ̀ àwọn olùkọ́ wọn àtẹ̀yinwá pèlú ìbẹ̀èrè onítara pé, Şe àwọn nìkan wọ̀nyí rí bẹ̀ẹ̀ ni? àwọn olùjọ̀şìn yóò máa sọ̀ àlọ́, wọn yóò sì máa sọ̀ ohun dídùn, láti tú wọn nínú, kí wọn sì fi jẹ́ kí ẹ̀rí ọ̀kàn tí a ti jí balẹ̀. Sùgbọ̀n níwọn bí ọ̀pọ̀ şe kọ̀ láti tẹ̀ríba fún àşẹ̀ èniyàn lásán, tí wọn sì béèrè fún ‘Báyìí ni Olúwa wí’ tí ó şe kedere, işẹ̀ iránşẹ̀ tí ó gbajúmọ̀, gégé bí àwọn Farisi igbà àtíjọ́, tí ìbínú kún inú wọn nítorí pé a n bi àşẹ̀ wọn léèrè, yóò bu iránti nàà gégé bí ohun tí ó ti ọ̀dọ̀ Sátàní wá, wọn yóò sì ru àwọn ọ̀pọ̀ èniyàn olufé èşẹ̀ sòkè láti fi ẹ̀gàn bá, kí wọn sì şe inúnibíni sí àwọn tí n kéde rẹ̀.”

“Bí ijà nàà şe n tàn sí àwọn pápá tuntun, tí a sì n pe ọ̀kàn àwọn èniyàn sí ọ̀fin Ọ̀lọ̀run tí a ti tẹ̀ mọ̀lẹ̀, Sátàní a dídè ní ìmísí. Agbára tí ó bá iránşẹ̀ nàà lẹ̀ yóò kàn mú kí àwọn tí wọn n tako o túbọ̀ ya wèrè. Àwọn aşojú ẹ̀şìn yóò şe isapá tí ó fẹ̀rẹ̀ ju ti ẹ̀dá èniyàn lẹ̀ láti dí ìmọ̀lẹ̀ nàà mọ̀ra kí ó má bàa tàn sórí agbo wọn. Nípa gbogbo ọ̀nà tí wọn lè lẹ̀, wọn yóò sapá láti pa ìjíròrò àwọn ìbẹ̀èrè pàtàkì wọ̀nyí run. Ijọ́ yóò pe apá agbára isàkóso ijọ́ba, àti nínú işẹ̀ yìí, àwọn Pápá àti àwọn Pùròtẹ̀sítànti yóò darapọ̀. Bí işìşẹ̀ fún fifipá mú itọ́jú ojọ̀ Àikú şe n di alágbára sí i, tí ó sì n dájú sí i, a ó sì lo ọ̀fin lòdì sí àwọn olùtọ́jú àwọn ọ̀fin. A ó fi ìtanràn àti ẹ̀wọ̀n dẹ̀rù bà wọn, a ó sì fi àwọn ipò agbára, àti àwọn èrè àti ànfààní miiran, fún àwọn kan gégé bí idẹ̀ láti fi kọ̀ igbàgbọ́ wọn sílẹ̀. Sùgbọ̀n idáhùn idúróşinşìn wọn ni pé: ‘E fi àşìşẹ̀ wa hàn fún wa láti inú ọ̀rọ̀ Ọ̀lọ̀run’—èbẹ̀ kan nàà tí Luther şe lábẹ̀ irú ipò bẹ̀ẹ̀. Àwọn tí a mú wá síwájú ilẹ̀ ẹ̀jọ̀ şe àfihàn alágbára fún ọ̀títọ́, àwọn kan nínú àwọn tí ó gbọ́ wọn sì ni a mú láti dúró láti pa gbogbo ọ̀fin Ọ̀lọ̀run mọ̀. Báyìí ni a ó şe mú ìmọ̀lẹ̀ wá síwájú egbẹ̀egbẹ̀rún èniyàn tí, bí kò bá rí bẹ̀ẹ̀, wọn kì yóò mọ̀ ohunkóhun nípa àwọn ọ̀títọ́ wọ̀nyí.” The Great Controversy, 605, 606.